

توسعه اقتصادی ایران در مبانی کیفرشناسی

نگار سروری

دانشجوی کارشناسی موسسه آموزش عالی زند شیراز

چکیده

توسعه اقتصادی ایران در راستای مراحل صورت می‌گیرد که قوانین کیفری حامی و پشتیبان اصلی و اساسی باشند. بنابراین در تمام دنیا اولین حامی منابع اقتصادی و پیشرفت اقتصادی، قوانین مستحکم و مدونی هستند که در این ارتباط وجود دارند. در ایران نیز مبانی کیفرشناسی و جرم‌زایی یا جرم‌زدایی از مبانی اقتصادی می‌تواند راهگشای بسیاری از مقولات خاص کیفری اقتصادی باشد. یکی از مؤلفه‌های اصلی توسعه اقتصادی در ایران و جهان مبارزه با فساد مالی و اداری و رشد و توسعه اقتصادی است. قوانین مرتبط با توسعه اقتصادی حکایت از انحراف از سیر جرم‌انگاری واقعی و رشد فساد به دلایلی از قبیل خلاء و ابهام قوانین، نبودن شفافیت در واگذاری‌ها، عدم به کارگیری ابزارهای نظام کیفری براساس مصلحت و عدالت شده است به گونه‌ای که نه تنها صدای شکست توسعه اقتصادی در ایران شنیده می‌شود بلکه اموال دولتی در معرض حیف و میل و چپاول قرار گرفته است زیرا مبانی کیفرشناسی به درستی تنظیم نشده و وارد حیطه جرم‌انگاری نشده است. این پژوهش توصیفی و بر مبنای مطالعات آماری و کتابخانه‌ای صورت گرفته است.

واژه‌های کلیدی: کیفرشناسی، توسعه اقتصادی، مبانی خاص، حقوق کیفری ایران

مقدمه

آن چه مسلم است رونق و اقتدار اقتصادی هر کشوری در گرو حمایت از فعالیتهای اقتصادی است. و اقتصاد ایران که در حال گذر از اقتصاد دولتی به خصوصی است، برای تحقق خصوصی سازی واقعی باید سیاست کیفری جامعی به کار گیرد. در حالیکه با نگاه به حقوق کیفری ایران مشاهده می شود که نظام کیفری، تدبیر خاصی در روند خصوصی سازی ندارد. زیرا آنچه نظام کیفری کنونی را مسلح کرده عمدتاً مربوط به جرم انگاری های سنتی در اقتصاد دولتی با عناوین مجرمانه ارتشاء، اختلاس، تبانی در معاملات، حیف و میل اموال و .. می باشد که این جرم انگاری در بخش خصوصی وجود ندارد و در قوانین جدید مرتبط با خصوصی سازی هم نظام کیفری عناوین مجرمانه جدید برای پاسداری از خصوصی سازی اقتصاد ایران ندارد.

مطالعه حقوق کیفری کشورهای پیشرفته صنعتی نشان می دهد که بدون وجود یک بستر قانونی و نظام مدرن کیفری نمی توان به رشد و توسعه اقتصادی به خصوص از طریق خصوصی سازی واقعی امیدوار بود در حالیکه ارتباط و تعامل بین حقوق و اقتصاد از دیرباز وجود داشته و امری ضروری است. در این نگاه حقوق کیفری اقتصادی مدرن در یک رویکرد دوگانه از یکطرف حمایت از سرمایه گذاران را مستلزم استفاده از ابزارهای کیفری برای تعقیب مجرمان این قلمرو دانسته و از طرف دیگر حمایت از سرمایه گذاری را مستلزم کاستن از تهدیدها و ابزار کیفری در موارد کم اهمیت می داند. از این رو در حقوق کیفری جدید جرم انگاری و جرم زدایی یا کیفرزدایی دو روی یک سکه هستند و باید کارشناسان حقوقی و اقتصادی کشور با به کارگیری آن براساس مصلحت و عدالت با دقت عمل کنند تا خصوصی سازی در مسیر واقعی حرکت نماید. همگان اذعان دارند توسعه حقوق اقتصادی یکی از پایه های اصلی توسعه اقتصادی هر کشور است و جرایم اقتصادی و کسب و کار ثبات و امنیت هر کشوری را تهدید می نماید و حقوق کیفری می تواند با این تهدیدات مقابله نماید. فقدان و خلاء قوانین کیفری کارآمد در بخش تجاری کشور، موجب افزایش هزینه های کسب و کار، جلوگیری از سرمایه گذاری داخلی و خارجی، کاهش اعتماد عمومی مردم به حاکمیت، افزایش فقر و بیکاری، تجمع قدرت در دست مجرمان اقتصادی و .. شده که حقوق کیفری می تواند با این پدیده های مجرمانه مخل توسعه اقتصادی مقابله نماید. از طرف دیگر حمایت کیفری از تولید و همچنین تسهیل در امر سرمایه گذاری، جلوگیری از اخلال در فرایند واگذاری ها، حمایت از حقوق تجاری (حقوق رقابت)، حقوق مصرف کنندگان و حمایت از حقوق مالکیت می تواند مبنای مناسبی برای دخالت حقوق کیفری مدرن می باشد. لیکن باید توجه داشت، لیکن باید توجه داشت استفاده افراطی از ابزار حقوق کیفری می تواند اثرات تخریبی زیادی بر توسعه اقتصادی کشور داشته باشد. کما اینکه استفاده از تدابیر سخت گیرانه و امنیتی در جرایم اقتصادی مانند استفاده از مجازات های سنگین حبس، جزای نقدی، مصادره و ضبط اموال، حذف نهادهای ارفاقی، انتشار حکم محکومیت در رسانه ها، تعطیلی کارخانه های تولیدی، سبب فرار سرمایه گذاران و مانع تولید خواهد شد.

به نظر می رسد بهتر است قانون گذار در مقام جرم انگاری و جرم زدایی در حوزه تجارت از معیارهایی چون نظم عمومی اقتصادی و مصلحت استفاده نماید. برای نمونه یکی از ضعف های ساختاری حقوق کیفری ایران این است که متأسفانه در سال های اخیر ایران نتوانسته میان جرایم اقتصادی، جرایم حوزه کسب و کار، جرایم تجاری، یک ارتباط و موازنه منطقی برقرار کند و یک آشفتگی در مبارزه با موضوعات مرتبط با مباحث اقتصادی دیده می شود و این امر موجب تعدد عناوین مجرمانه در حوزه های مختلف و نگرانی در میان اهالی تجارت و بازار شده است. باید پذیرفت رویکرد عوام گرایی کیفری با ضرورت کنترل کیفی علمی در مقابل با جرایم حوزه کسب و کار در تضاد است و می تواند امنیت کسب و کار را به هم

بزند. این هم این واقعیت را ترسیم راه آینده می‌کند که ورود حقوق کیفری اقتصادی در حوزه کسب و کار باید همراه با ضوابط و راهبردهای متوازن باشد.

به نظر می‌رسد حقوق کیفری می‌تواند برای ریشه کن کردن این فساد ساختاری و جلوگیری از شکست خصوصی‌سازی دلایلی برای یک وجود دارد از ظرفیت‌های زیر استفاده نماید.

(۱) تصویب جرم‌انگاری‌های نوین مانند ارتشاء، اختلاس، تبانی در معاملات، تقلب در تولید، افشای اسرار حرفه ای و .. در بخش خصوصی کما اینکه در کنوانسیون مبارزه با فساد سازمان ملل متحد (مریدا) دولت‌ها به این جرم‌انگاری تشویق شده‌اند.

(۲) جرم‌انگاری و کیفرگذاری سنگین در روند واگذاری اموال دولتی به بخش خصوصی در زمینه ارزیابی اموال، اخلاف و مقاومت مدیران دولتی در برابر خصوصی‌سازی واقعی، حذف نهادهای غیردولتی و شبه دولتی و ..

(۳) جرم‌زدایی و کیفرزدایی از جرایم کسب و کار کم اهمیت موضوعی که در قوانین مرتبط با خصوصی‌سازی از جمله ماده ۵۳ قانون اصلاح برنامه چهارم توسعه اقتصادی و .. کشور سال ۷۹ شورای رقابت به عنوان یک مرجع شبه قضایی برای رسیدگی به رویه‌های ضد رقابتی بین تجار و شرکت‌های تجاری تعیین شده و از تدابیر غیر کیفری استفاده می‌نماید.

(۴) تصویب قانون آیین دادرسی بازرگانی و ایجاد پلیس، دادسرا و دادگاه اختصاصی بازرگانی، شورای حل اختلاف تخصصی در رسیدگی به اختلافات بازرگانان و شرکت‌های تجاری.

پژوهش حاضر به دنبال تبیین این واقعیت است که در نگاه اول وضعیت و توانایی موجود نظام کیفری ایران اعم از جرم‌انگاری‌ها، واکنش‌های کیفری و اداری، تأسیسات و نهادهای قضایی و شبه قضایی، دستگاه‌های نظارتی و بازرسی در ساختار اقتصاد دولتی و خصوصی کشور را در یک رویکرد مقایسه ای مورد شناسایی و بررسی قرار دهد. سپس خلاءهای قوانین کیفری موجود در توسعه ساختار اقتصاد دولتی و خصوصی را جستجو نماید تا بتواند مانع از انحراف از خصوصی‌سازی واقعی و رشد و توسعه اقتصادی کشور گردد و در پایان از توانایی حقوق کیفری اقتصادی در قالب راهبردهای کیفری تضمینی قضایی و اجرایی کنترل این پدیده‌های مجرمانه و منحرفانه مانند فساد، رانت خواری و .. در راستای توسعه اقتصادی کشور و ایجاد ثبات در بازار کسب و کار و تجارت صحبت به عمل می‌آید.

مبحث اول: تبیین جرم‌انگاری جرایم تجاری و شرکتی در حقوق کیفری اقتصادی ایران

این جرم‌انگاری‌ها در قوانین کیفری در موارد خاص بنا به ضروریات در هر مقطع زمانی جرم‌انگاری شده است شرح مختصری از ماهیت این جرایم به شرح زیر ذکر می‌گردد:

جرایم تجاری

بررسی در نظام حقوقی ایران نشان می‌دهد که همزمان با تدوین قوانین تجاری و غیر تجاری از سوی مراجع قانونگذار، جرائم مرتبط با این قوانین نیز مدنظر قرار گرفته و تخلف از الزامات و تکالیف تجاری با عنوان جرم توصیف شده‌اند.

مهمترین مصادیق غیر حصری قوانین متضمن جرائم تجاری در ایران عبارتند از

۱. قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ (مباحث مربوط به شرکت‌های تجاری، اسناد تجاری و ورشکستگی)،

۲. لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷ «درباره شرکت‌های سهامی، بخش یازدهم، مواد (۲۴۳) الی (۲۶۹)».

۳. قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵ و اصلاحات بعدی (جرائم صدور چک بلامحل و صدور چک از حساب مسدود).

۴. قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ (باب چهارم، مواد (۶۴) الی (۷۷))،

۵. قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۸ (فصل پنجم، مواد (۱۸) الی (۲۲))

۶. قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴ (فصل ششم، مواد (۴۶) الی (۵۲)).

با این حال در هیچ یک از قوانین مورد اشاره تعریفی از جرائم تجاری نیامده و تنها مصادیقی از آنها جرم‌انگاری شده‌اند. این در حالی است که شناخت هر پدیده حقوقی و آثار مترتب بر آن در گرو شناخت مفهومی شفاف از آن است. مشخص است که اتخاذ سیاست کیفری متناسب در هر نظام حقوقی مستلزم شفافیت سیاست کیفری و تبیین اصول حاکم بر آن سیاست است. در حالی که به دلیل نبود رویکرد منسجم تقنینی در قبال جرائم تجاری در کشورمان، شناخت مفهوم و حدود قلمرو آنها به غایت دشوار شده و همین امر اتخاذ هرگونه تدابیر نظام مند در مسیر مقابله با آنها را غیر ممکن کرده است. تصویب انبوهی از قوانین متفرقه تجاری و جرم‌انگاری‌های پراکنده از سوی مراجع قانونگذار نیز روز به روز بر این ابهام و سردرگمی افزوده است. به رغم عدم بیان هرگونه تعریفی از جرائم تجاری در حقوق ایران، از بررسی مصادیق متعدد در قوانین پراکنده موجود می‌توان اوصافی چند از این جرائم را استخراج و از تجمیع آنها به بیان تعریف معینی از جرائم تجاری پرداخت.

جرائم تجاری را می‌توان عبارت از رفتارهایی دانست که در بستر تجارت و غالباً از سوی تجار و بازرگانان و اشخاص مرتبط با آنها برخلاف منافع مشروع سایر اشخاص معین اعم از تاجر و غیرتاجر و نه کلیت نظام اقتصادی ارتکاب یافته و از سوی قانونگذار به عنوان جرم به رسمیت شناخته شده‌اند.^۱

جرایم شرکتی

جرایم شرکت‌های (یا به تعبیر برخی^۲، جرایم شرکتی) یک مفهوم نوین یا بازاندیشیده شده از مفهوم جرایم یقه سفیدها است که توسط ساترلند مطرح شده بود. بستر اصلی مفهوم جرم شرکتی، جرم‌شناسی‌های انتقادی انتهای سده بیستم و ابتدای سده بیست و یکم است. به عبارت دیگر می‌توان گفت که این مفهوم سازی در فرآیند گذار از جرم‌شناسی سنتی به جرم‌شناسی انتقادی صورت گرفته است. یعنی مفهوم جرم یقه سفیدی در جرم‌شناسی سنتی، در فرآیند گذار و به مقتضای شرایط زمانی و مکانی به ویژه توسعه کمی و کیفی اشخاص حقوقی، به مفهوم جرم شرکتی در جرم‌شناسی‌های انتقادی نوین، تغییر و تبدیل یافته است. البته جرم یقه سفیدی و جرم شرکتی علی‌رغم شباهت‌های فراوان، تفاوت‌هایی نیز با یکدیگر دارند. مانند اینکه مرتکب جرم شرکتی لزوماً از اشخاص طبقه بالا و مرفه جامعه نیست. با توجه به ماهیت خاص جرایم شرکت ها، گاهی این جرایم را با عناوینی چون جرایم تجاری، جرایم طبقه ممتاز، جرایم اقتصادی، جرایم مالی و جرایم شغلی (سازمانی) مترادف دانسته و از این واژگان استفاده می‌کنند.

۱. قجاوند، محسن، زمستان ۱۴۰۰، مفهوم جرایم تجاری و بایسته‌های سیاست تقنینی در قبال آن هادر حقوق ایران، فصل نامه مجلس و راهبرد، سال ۲۸، شماره ۱۰۸، ص ۲۸

۲. محسنی، فرید، "بهار ۱۳۹۱؛ جرایم شرکتی از دیدگاه جرم‌شناسی" دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۵۷، سیمپسون، سالی؛ و دیوید ویزبرد، جرم‌شناسی جرایم یقه سفیدان، برگردان حمیدرضا دانش ناری و آزاده صادقی، انتشارات مجد ۱۳۹۲.

در تعریف جرایم شرکت همانند جرایم یقه سفیدی، نظر واحدی وجود ندارد. برخی معتقدند که جرایم شرکت ها، چیزی جز بازتاب اعمال مجرمانه مدیران شرکت یا بنگاه نیست و در واقع جرایم شرکت ها را به جریان مدیران همانند سازی کرده اند.^۳ اما برخی دیگر معتقدند که جرایم مدیران است، زیرا اشخاص حقوقی، پدیده ای واقعی، مستقل و واجد اثر در دنیای کسب و کار هستند لذا باید مسئولیت کیفری جدا از مدیران خود داشته باشند.

با این تفاسیر، در ساده ترین تعریف می توان گفت که جرم شرکتی عبارت است از رفتار شرکت یا عاملان شرکت، بنگاه یا موسسه به نمایندگی از شرکت و به نام و به حساب آن شرکت، که در بستر فعالیت شغلی ارتکاب یافته و طبق قوانین کیفری، ممنوع و قابل مجازات است.^۴ به نظر می رسد به منظور از گزاره اول یعنی رفتار شرکت، در واقع اقدامات مجرمانه مدیران شرکت است که در راستای اهداف شرکت و به نام و به حساب آن شرکت انجام می دهند و در این موارد تصمیم ها و رفتار مجرمانه آن ها، به منزله تصمیم و رفتار شرکت تلقی می گردد. چون در پس جرایم متنوع شرکت ها، تصمیم گیران یعنی اشخاص حقیقی یا ارگان های جمعی وجود دارند.^۵

در همین راستا می توان گفت که با جهانی شدن اقتصاد و افزایش مرادوات تجاری بین شرکت ها و همچنین حرکت نظام اقتصادی کشورها به سوی نظام اقتصادی آزاد و مبتنی بر رقابت و کسب حداکثر سود، فرصت ها و زمینه های ساختاری زیادی جهت ارتکاب جرایم یقه سفیدان و جرایم شرکتی فراهم شده است.

این جرایم مانند سایر جرایم از اتحاد و اقتران عوامل متعددی پدید می آیند که یکی از این عوامل، ماهیت نظام اقتصادی است. به عبارت دیگر، گاهی نوع و ماهیت نظام اقتصادی می تواند بسترساز ارتکاب این جرایم گردد به عبارت دیگر، میان گونه و میزان جرایم شرکتی از یکسو و نظام اقتصادی حاکم، رابطه مستقیم وجود دارد. برای نمونه، در نظام های اقتصادی سوسیالیستی که تصدی امور اقتصادی در دست دولت است، جرایمی مانند اختلاس و سوء استفاده از اموال دولتی بسیار شایع و رایج است.

اما گاهی ماهیت نظام اقتصادی، نظام سرمایه داری آزاد است که مشخصه آنها از یکسو مالکیت خصوصی وسایل تولید و جدایی سرمایه و کار و از سوی دیگر، داد و ستد اموال و خدمات است که بهای آنها برحسب نقش عرضه و تقاضا معین می شود.^۷ کشورهای غربی از لحاظ اقتصادی به نظام سرمایه داری آزاد معروف هستند و اکثر کشورهای در حال توسعه، به نظام اقتصادی دولتی معروف هستند.

با وجود این آن چه که مهم می نماید در بسیاری از کشورها برای خصوصی سازی اقتصاد خود و گذار از دوران اقتصاد دولتی، مرحله ای را تجربه می کنند که به آن "دوران گذار" می گویند. دوران گذار یعنی دورانی که اقتصاد یک کشور در حال تبدیل شدن از حالت دولتی به خصوصی است و این دوران بستر ساز ارتکاب جرایم اقتصادی و شرکتی می گردد. به ویژه اینکه در

^۳. گسن، رمون، بهار ۱۳۹۲، جرم شناسی بزهکاری اقتصادی (نظریه عمومی تزویر)، ترجمه و تحقیق؛ شهرام ابراهیمی، چاپ دوم، تهران، انتشارات میزان، ص ۱۳۶.

^۴. Simdson, Sally, Corporate Crime, Law and Social Control, Cambridge University Press, 2002, pp.6-7

^۵. نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ و صادق نژاد نایینی، مجید، تابستان ۱۳۹۲، " نظریه عمومی فشار و جرایم شرکتی"، مجله تحقیقات حقوقی، مجله دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ویژه نامه شماره ۱۳، ص ۲.

^۶. ابراهیمی، شهرام، بهار ۱۳۹۲، " درباره اهمیت جرایم اقتصادی (دیباچه مترجم برای ویراست دوم)"، در: گسن، رمون، جرم شناسی بزهکاری اقتصادی (نظریه عمومی تزویر)، ترجمه و تحقیق؛ شهرام ابراهیمی، چاپ دوم، تهران، انتشارات میزان، ص ۱۵.

^۷. گسن، ریموند، جرم شناسی نظری، ترجمه مهدی کی نیا، چاپ چهارم، تهران، انتشارات مجد، اسفندماه ۱۳۸۸، ص ۱۰۸.

این دوران، اموال و سهام شرکت‌های دولتی در حال واگذاری به بخش خصوصی است و لذا نحوه واگذاری آن‌ها و همچنین نفوذ و رانت افراد برای تصاحب آن‌ها، بسیار محتمل و در عین حال خطرناک است. این واگذاری در قالب معامله و قراردادهای فروش و واگذاری صوری صورت می‌گیرد که خود منبع بالقوه بروز و ظهور رفتارهای فسادآمیز نظیر رانت جویی، اخذ رشوه، پارتی بازی و اعمال نفوذ در خصوص انعقاد قراردادهای اعطایی امتیازها است. لذا مدیریت صحیح نیروی انسانی و سرمایه‌های کشور و همچنین نظارت بر روند خصوصی‌سازی در این موضوع اهمیت مضاعف می‌یابد.

مبحث دوم: بررسی جرایم اقتصادی و جرایم بانکی

جرایم اقتصادی

از نظر حقوقی جرایم اقتصادی جرایمی هستند که با انگیزه اقتصادی ارتکاب پیدا کرده و دارای ماهیت اقتصادی هستند.^۸ جرایم اقتصادی به دسته‌ای از رفتارهای غیرقانونی گفته می‌شود که موضوع آنها امنیت اقتصادی در سطح کلان است. بدین ترتیب جدا از موضوع جرایم اقتصادی که مبهم و موسع است، تنها ویژگی برجسته جرایم اقتصادی که بتوان آن‌ها را از دیگر جرایم باز شناخت، کلان بودنشان است.^۹ حقوقدانان تعاریف متعددی از جرائم اقتصادی نموده‌اند. عده‌ای جرایم اقتصادی را « کلیه رفتارها و سوء رفتارهایی که موجب اختلال در نظام اقتصادی یا عملکرد بهینه مراکز اقتصادی در مقیاس‌های مختلف از واحدهای کوچک گرفته تا اختلال در اقتصاد کشور می‌شود»^{۱۰} می‌دانند. حقوقدان دیگر اعتقاد دارد « جرایم اقتصادی جرایمی هستند که با قوانین و مقررات جنایی و اقتصادی که وجوه مختلف فعالیت‌های اقتصادی را تنظیم می‌نماید در تعارض هستند و در نهایت مصلحت عامه را با خطر مواجه می‌سازد»^{۱۱}. از نگاه دیگر جرایم اقتصادی جرایمی است که با انگیزه مادی و با ماهیت فعالیت اقتصادی یعنی فعالیت‌های مالی و پولی، داد و ستد داخلی و خارجی، استفاده از منابع بدون مجوز، رشوه ستانی، کمیسیون‌گیری، اعطای تسهیلات غیرقانونی به نفع خود یا دیگران صورت می‌گیرد.^{۱۲} لیکن صرف نظر از وجود عدم تعریف واحد از جرایم اقتصادی ویژگی خاص جرایم اقتصادی کشف پایین آن است که در واقع رقم سیاه این جرم در مقایسه با سایر جرایم بیشتر است. بیشتر این جرایم تعدی به یک فرد در معنای سنتی آن نیست که انگیزه‌ای برای کشف و گزارش آن باشد. حقیقت این است که جرم اقتصادی در ردیف فعالیت‌های به ظاهر قانونی قرار دارد و سهم اندکی از کشف به خود اختصاص داده است.^{۱۳} جرایم اقتصادی به عنوان حوزه‌ای خاص در حقوق کیفری، شامل جرایمی است که وجود ویژگی‌های مشترک در آنها، موجب افتراق این دسته از جرایم از سایر رفتارهای جنایی و نیز ضرورت شناسایی این گونه از جرایم به عنوان قلمرویی خاص در حقوق کیفری شده است. با این وجود در خصوص ویژگی‌های جرایم اقتصادی نیز اتفاق نظر وجود ندارد ولی با بررسی برخی مصادیق و نیز با پالایش و مقابله برخی نظرات می‌توان به چند ویژگی کلی در اینجا اشاره کرد.

^۸ کوشا، جعفر، سیاست جنایی در جرایم اقتصادی، مجله دانش حقوق و مالکیت، ۱۳۸۶، ص ۵.

^۹ نورزاد، مجتبی، ۱۳۸۹، جرایم اقتصادی در حقوق کیفری ایران، نشر جنگل، ص ۱۴۵.

^{۱۰} یآوری، علیرضا، و همکاران، بهار ۹۹، فصل نامه تحقیقات حقوقی و کیفری، شماره ۴۳، ص ۱۳۸.

^{۱۱} عشمای، محمد، سعدالدین، ۱۳۸۶، مروری بر جرایم اقتصادی کشورهای عربی، انتشارات کارآگاه، ص ۱۶.

^{۱۲} سیکل و همکاران، ۲۰۰۳:۲۲ به نقل از اعظمی، ۱۳۹۰.

^{۱۳} روستایی، مهرانگیز، تابستان ۸۸، ارزیابی مداخله کیفری در حوزه جرایم اقتصادی، مجله کارآگاه، دوره دوم، سال دوم، شماره ۷، ص ۲۲.

اول: جرم باید ناشی از یک فعالیت مالی و اقتصادی هر چند غیرمنسجم و غیررسمی و به مناسبت آن فعالیت یا در حین آن باشد، اعم از اینکه مرتکب شخص حقیقی یا حقوقی باشد.^{۱۴}

دوم: کلان بودن جرم اقتصادی را مهم ترین ویژگی این دسته از جرایم برشمرده و همین ویژگی جرایم اقتصادی را سبب تمایز این حوزه مطالعاتی حقوق کیفری از جرایم مالی می‌دانند.^{۱۵} و برخی دیگر نیز به نوعی با تاکید بر این ویژگی، این دسته از جرایم را از جرایم علیه اموال متمایز می‌سازند.^{۱۶} تاکید بر کلان بودن جرم اقتصادی موجب خروج برخی از جرایم مشکوکی می‌گردد که گاه جزء جرایم اقتصادی محسوب می‌گردد ولی لزوماً همه اموال موضوع جرم اقتصادی نیستند.

سوم: مقید بودن نیز یکی از ویژگی‌های مشترک تمام جرایم اقتصادی است. جرایم مقید جرایمی هستند که رفتار مرتکب باید نتیجه خاصی را ایجاد نماید تا مشمول واکنش کیفری گردد. در جرم اقتصادی نیز حسب مورد باید نتایج خاصی حاصل شود. در برخی مصادیق جرم اقتصادی، مال یا منافع یا امتیازات مالی تحصیل می‌گردد (مانند اختلاس) و در برخی رفتارهای دیگر اخلال اقتصادی نتیجه مجرمانه است (مانند احتکار) و...^{۱۷}

چهارم: عدم توسل به خشونت فیزیکی، در این جرایم، ابزار جرم به شکل سنتی وجود ندارد. جرم اقتصادی با نوعی فرصت طلبی مجرمانه ملازمه دارد. این فرصت طلبی ارتباط تنگاتنگی با درجه هوش و صلاحیت حرفه ای و شغلی مرتکبان و میزان اعتماد افراد به آنها دارد.^{۱۸}

جرایم بانکی

حقوق کیفری ناظر بر جرائم بانکی، بخشی از جرائم و مجازات‌ها را به حمایت از نظم اقتصادی در مقابل سوء استفاده‌ها و دارا شدن‌های نامشروع و ناعادلانه اختصاص داده که عمدتاً دارای مبنایی سودجویانه یا باعث ایراد خسارت به نظام اقتصادی خواهد شد. بنابراین شایسته است در این راستا خود جرائم بانکی تعریف تا بتوان از این طریق، راهکارها و مدل‌های مربوط به پیشگیری از آن را ارائه نمود. بدین ترتیب، جرائم بانکی به کلیه جرایمی اطلاق می‌گردد که در قلمرو عملیات بانکی به مفهوم خاص خود، قابل ارتکاب هستند و عملیات بانکی را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: - تجهیز منابع یا قبول سپرده اشخاص

۲- تخصیص منابع یا اعطای وام و تسهیلات ۳- ارائه خدمات بانکی نظیر گشایش اعتبارات اسنادی و صدور ضمانت نامه‌های بانکی.^{۱۹}

به عنوان مثال، اختلاس، ارتشاء، اخذ کمیسیون و پورسانت، هدر دادن منابع و امکانات بانکی، سوء استفاده از نفوذ، استفاده از رانت اطلاعاتی و سوء استفاده از امکانات بانکی، از جمله مصادیق جرائم بانکی هستند که قابل ارتکاب در بانک‌های دولتی

^{۱۴} . دادخدایی، لیلا، شهریور ۱۳۸۹، مفهوم جرم اقتصادی و تحولات آن، فصل نامه تعالی حقوق، سال دوم، شماره ۱، ص ۶۷.

^{۱۵} . نورزاد، مجتبی، سال ۱۳۸۹، جرایم اقتصادی در حقوق کیفری ایران، نشر جنگل، ص ۱۴۵.

^{۱۶} . ساکی، محمدرضا، سال ۱۳۹۰، حقوق کیفری اقتصادی شامل قاچاق کالا و ارز، پول شویی، احتکار، ربا و ربا خواری، نشر جنگل، ص ۲۵۵.

^{۱۷} . نورزاد، مجتبی، سال ۱۳۸۹، جرایم اقتصادی در حقوق کیفری ایران، نشر جنگل، ص ۶۹.

^{۱۸} . نجفی ابرندآبادی، علی حسین، ۱۳۸۱، تقریرات درس جرم شناسی، دانشگاه شهیدبهشتی، نشر نوین برتر، ص ۴۶.

^{۱۹} . اسدی، بهنام، اسدی، زهرا، دانش نامه حقوق اقتصاد، مجله مطالعات نوین بانکی، شماره ۱۶، ص ۸۲.

هستند. خیانت در امانت، تحصیل مال از طریق نامشروع، اخلال در نظام اقتصادی کشور، ربا و پول شویی هم از مصادیق جرائم قابل ارتکاب در بانک‌های خصوصی هستند.^{۲۰}

جرم انگاری مصادیقی جرائم بانکی در قوانین کیفری می‌توان به جرم‌انگاری رفتارهای مخل نظام پولی در امور ناظر بر تأسیس بانک و فعالیت غیر مجاز در عرصه بانکداری و عملیات بانکی اشاره کرد. مداومت در اشتغال غیر مجاز در عملیات بانکی در قالب دو عنوان مجرمانه «ادامه فعالیت غیر مجاز بانکی اشخاص حقیقی و حقوقی علی‌رغم اعلام قبلی بانک مرکزی» و «ادامه فعالیت بانکی توسط مدیران سلب صلاحیت شده» که به ترتیب تبصره ۴ ماده ۱ قانون تنظیم بازار غیر متشکل پولی مصوب ۱۳۸۳ و تبصره ۳ ماده ۹۶ قانون برنامه پنجم توسعه مصوب ۱۳۸۹ جرم‌انگاری شده‌اند.

مبحث سوم: تبیین جرایم خاص الکترونیکی و احتکار

جرایم الکترونیکی (جرایم سایبری)

تجارت الکترونیکی یکی از نمودهای بارز فناوری اطلاعات و از مهم‌ترین آن‌ها به شمار می‌رود. در واقع با ایجاد دنیای مجازی متأثر از فناوری‌های جدید ارتباطات و اطلاعات، تجارت الکترونیکی بخش مهمی از فعالیت‌های این دنیای جدید را به خود اختصاص داده است.^{۲۱} از دیدگاه سازمان oecd تجارت الکترونیکی عبارت است از خرید و فروش کالاها خدمات ما بین شرکت‌ها، افراد، دولت‌ها و سایر بخش‌های عمومی و خصوصی به طوری که این خرید و فروش از طریق شبکه‌های رایانه‌ای هدایت می‌شود. قانون‌گذار در صیانت از فعالیت‌های اقتصادی در بستر رایانه و قضای مجازات مبادلات مالی هر گونه اقدام مخل را جرم‌انگاری نموده است. به طور کلی جرایم در حوزه تجارت الکترونیک را می‌توان به دو گروه عمده جرایم علیه اموال و مالکیت و جرایم علیه آسایش عمومی تقسیم نمود. این دو گروه از جرایم به صورت سنتی در تجارت رخ می‌دهند. از مهمترین گروه جرایم علیه اموال می‌توان به کلاهبرداری و افشای اسرار و علائم تجاری اشاره نمود. جرایم علیه آسایش عمومی نیز شامل موارد متعددی می‌باشد که می‌توان آن‌ها را به دو گروه جعل و نقض حقوق انحصاری تقسیم بندی نمود. در نظام حقوقی ایران، هرچند مبانی فقهی نظیر قاعده حرمت اکل مال به باطل، قاعده لاضرر، حرمت تجسس، امکان برخورد با مصادیق جرایم رایانه‌ای را فراهم می‌آورد. با وجود این، اقدامات تقنینی نیز از سال ۱۳۸۲ با تصویب قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۲۴/۱۰/۱۳۸۲ شروع شده و با تصویب قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۵/۳/۱۳۸۸ به اوج خود رسیده است و به موازات آن، نهادهای پلیسی و امنیتی و نیز نهادهای قضایی به این پدیده واکنش نشان داده‌اند. در قوانین داخلی نیز به جای تعریف جرم رایانه‌ای، مصادیق آن مورد توجه قرار گرفته است. از آنجایی که تجارت الکترونیکی، تفاوت‌های زیادی یا شکل قدیمی تجارت دارد و مباحث جدیدی را مطرح می‌کند که قوانین و مقررات قدیمی، پاسخ‌گوی بسیاری از آن‌ها نخواهد بود؛ بنابراین، نیاز به شرکت‌هایی که وارد تجارت الکترونیک شده یا خواهند شد، از روش‌های نوین و قوانین کیفری حمایتی که برای استفاده از اینترنت برای تجارت وجود دارد، ضروری است.

^{۲۰}. بیگی، حسین، بهار ۱۴۰۰، فصل نامه علمی مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، راهبردهای جرایم بانکی در سیاست‌گذاری پولی و بانکی، دوره ۱۱، شماره ۳۸، ص ۷۱.

^{۲۱}. حسینی، مهدی، سال ۹۵، جرایم سایبری، اولین همایش ملی آینده پژوهشی، علوم انسانی و امنیت اجتماعی، ص ۱۰.

جرم (تخلف) احتکار

احتکار کالاها یکی از موضوعاتی است که از طریق اختلال در نظام عرضه و تقاضا، تعادل اقتصاد کشورها را با چالش مواجه می‌کند. تحقیق اهداف و برنامه‌های اقتصادی دولت‌ها، بدون کنترل احتکار و بزه انگاری آن ممکن نیست.

بزه انگاری (اعم از جرم‌انگاری و تخلف انگاری) احتکار از دوران گذشته تا اکنون همواره مورد توجه بوده است و از این رو می‌توان آن را یکی از مصادیق جرایم اقتصادی دانست. هرچند برخی ادعا نموده‌اند که در دنیای تجارت آزاد احتکار جایگاه چندانی ندارد، اما در کشورهای مبتنی بر اقتصاد انحصارطلب دولتی، احتکار از جانب اشخاص حقیقی و حقوقی و حتی گاه دولت قابل تحقق است.^{۲۲} لیک تردیدی نیست که در همه نظام‌های اقتصادی تنظیم جریان صحیح عرضه و تقاضا از وظایف اساسی دولت‌ها بوده و چه بسا در این راستا اقدام به بزه انگاری برخی از رفتارهای مخل جریان عرضه و تقاضا (و از جمله احتکار) نمایند. چراکه از یک سو اجرای برنامه‌ها و دستیابی به اهداف اقتصادی جز از طریق کنترل عرضه و تقاضا و از جمله پیشگیری و مقابله با احتکار ممکن نیست. احتکار سبب کاهش یا توقف جریان توزیع کالاها و در نتیجه افزایش تقاضا بر عرضه و به تبع آن افزایش قیمت کالاها می‌گردد. اختلال در نظام توزیع کالاها ممکن است حتی منتهی به بحران‌های سیاسی و امنیتی نیز گردد. عمده مشکلات ناشی از احتکار به نحوی است که همواره اشخاصی در جهت افزایش دارایی‌های خود آماده ارتکاب آن باشند. آن گونه که برخی بیان داشته‌اند. انگیزه احتکار غالباً اقتصادی است و محترکان با قطع یا محدود نمودن عرضه و ایجاد وضعیت کاذب کمبود کالا و خلق موقعیت برای خود به دنبال افزایش قیمت و تحصیل سود بیشتر هستند.^{۲۳} بر این اساس، ضرورت‌های اجتماعی و اقتصادی ایجاب می‌کند تا دولت‌ها نسبت به این رفتار بی تفاوت نباشند.

در نظام حقوقی ایران احتکار در حالت عادی تخلف محسوب و برای آن مجازات اداری پیش بینی شده است. به موجب ماده ۴ قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۶۷ احتکار نسبت به اشخاص غیرصنفاً و به موجب ماده ۶۰ قانون نظام صنفی کشور نسبت به اشخاص صنفی تخلف انگاری شده است.

در تعریف اصطلاحی ماده ۴ قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۶۷، احتکار بدین شکل تعریف شده است: «احتکار عبارت است از نگهداری کالا به صورت عمده با تشخیص مراجع ذی صلاح امتناع از عرضه آن به قصد گران فروشی یا اضرار به جامعه پس از اعلام ضرورت عرضه توسط دولت». در ماده ۶۰ قانون نظام صنفی کشور مصوب ۱۳۸۲ مقرر می‌دارد که «احتکار عبارت است از نگهداری کالا به صورت عمده با تشخیص مراجع ذی صلاح و امتناع از عرضه آن به قصد گران فروشی یا اضرار به جامعه پس از اعلام ضرورت عرضه از سمت وزارت صنعت، معدن و تجارت یا سایر مراجع قانونی ذی ربط».

احتکار موضوع قانون تعزیرات حکومتی، رفتارهایی را در بر می‌گیرد که توسط قانون گذار صرفاً «تخلف انگاری» شده است نه جرم‌انگاری و به طور کلی احتکار، هر نوع کالای مجاز و مشروع را در بر می‌گیرد و رسیدگی به تخلفات موضوع آن قانون، در صلاحیت مرجعی غیرقضایی تحت عنوان سازمان تعزیرات حکومتی است.

تا کنون قوانین متعددی در خصوص مبارزه با احتکار و به منظور حمایت از حقوق مصرف کننده در کشور ما به تصویب رسیده است که آخرین آن، مقرراتی است که در قانون نظام صنفی مصوب اسفند سال ۱۳۹۲ به تصویب رسیده است و همچنین قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور که در آذر سال ۱۳۶۹ به تصویب رسیده است بدون آنکه برخلاف قانون تعزیرات حکومتی و قانون تشدید مجازات محترکان و گرانفروشان تعریفی از احتکار ارائه کند؛ احتکار عمده ارزاق یا

^{۲۲} . امیری، محمد عیسی، مجله گفتمان حقوقی، (احتکار) آسیب‌ها و راه کارهای مقابله با آن از منظر فقه و حقوق، ص ۱۵.

^{۲۳} . امید، جلیل، سال ۹۵، احتکار، مجله دانش نامه حقوق اقتصادی، ص ۸۹.

مایحتاج عمومی و پیش خرید فراوان تولیدات کشاورزی و سایر تولیدات مورد نیاز عامه و امثال آن را به منظور ایجاد انحصار یا کمبود در عرضه آن‌ها جرم‌انگاری کرده و برای آن حسب مورد مجازات حبس و جزای نقدی شدیدی تعیین شده است.

مبحث چهارم: بررسی جرایم بورس و اوراق بهادار

جرایم بورس و اوراق بهادار

جرایم بورس نیز مانند جرایم اقتصادی تعریف مشخص و واحدی ندارد. به طور کلی هر فعلی یا ترک فعلی که در حوزه بازار سرمایه کشور ارتکاب یابد در حوزه جرایم بورس گنجانده می‌شود.

قانون بازار اوراق بهادار ایران، در راستای حفظ حیات اقتصادی کشور حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان و سرمایه‌گذاران و حفظ و توسعه بازار شفاف در تاریخ ۱۳۸۴/۹/۱ مورد تصویب مجلس شورای اسلامی قرار گرفته است. جرم‌انگاری‌های جدید صورت گرفته در این قانون به جز چند مورد اندک قبلاً مورد توجه مقنن قرار نگرفته بود و باگسترش همه‌جانبه بازار اوراق بهادار، ضرورت تصویب مقرراتی به همراه ضمانت اجرای انضباطی و کیفری آن بیش از پیش مورد عنایت قانون‌گذار قرار گرفت.

در قانون توسعه ابزارها و نهادهای مالی جدید، به منظور تسهیل اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی مصوب ۱۳۸۸، قانون‌گذار برخی از افعال و ترک فعل‌ها در حوزه بازار اوراق بهادار را جرم شناخته و برای آن مجازات تعیین کرده است. جرم معامله مبتنی بر اطلاعات نهایی، جرم سوء استفاده از اطلاعات نهایی، جرم فراهم کردن موجبات افشا و انتشارات در غیر موارد مقرر، جرم دستکاری بازار، جرم انتشار آگهی یا علامیه پذیره نویسی بدون تایید سازمان بورس، جرم سوء استفاده کارگزاران، معامله گران یا بازارگردانگان از اوراق بهادار وجوه مشتریان، جرم سوء استفاده از اطلاعات، اسناد یا گزارش‌های خلاف واقع مربوط به اوراق بهادار جرم فعالیت‌های مستلزم اخذ مجوز یا معرفی خود تحت آن عناوین جرم افشای مستقیم یا غیرمستقیم اطلاعات نهایی توسط اعضای شورا، سازمان، مدیران و شرکای موسسه حسابرسی سازمان، جرم عدم ارائه گزارش لازم به سازمان توسط کارگزاران، معامله گران، بازارگردانان، مشاوران سرمایه‌گذاری و سایر تشکلهای مشابه، مبادرت بر انجام فعالیت‌های کارگزاری، و مدارک جهت ارائه به سازمان از مهم‌ترین این جرایم است.

مجازات کیفری هریک از جرایمی که ذکر شده به موجب بند ۳ ماده ۴۶ قانون بورس و اوراق بهادار مصوب آذرماه ۱۳۸۴، ۳ ماه تا یک سال حبس تعزیری یا پرداخت جزای نقدی معادل دو تا پنج برابر سود به دست آمده یا زیان متحمل نشده یا هر دو مجازات پیش‌بینی شده است.

در خصوص ضمانت اجرای مدنی ماده ۵۲ قانون اوراق بهادار چنانچه در اثر جرایم مذکور، ضرر و زیانی متوجه سایر اشخاص شود شخص زیان دیده می‌تواند برای جبران آن به مرجع ذی صلاح قضایی مراجعه و وفق مقررات آئین دادرسی مدنی دادخواست ضرر و زیان تسلیم کند.

ضمناً در ماده ۲ دستورالعمل رسیدگی به تخلفات اشخاص موضوع ماده ۳۵ قانون بازار اوراق بهادار مصوب ۱۳۸۷/۱/۲۰ هیئت مدیره سازمان و نیز ماده ۲ دستورالعمل موضوع ماده ۱۸ آیین‌نامه اجرایی قانون بازار اوراق بهادار به صراحت اصطلاح تخلف تعریف شده است. تعریف مزبور در هر دو دستورالعمل مشابه بوده، بدین مضمون «هرگونه فعل یا ترک فعلی که منجر به نقض قوانین و مقررات بازار سرمایه از قبیل قانون بازار اوراق بهادار، مصوبات شورا، سازمان بورس با تشکلهای خود انتظام گردد،

تخلف بورسی محسوب می‌شود». جرم بورسی نیز هرگونه فعل یا ترک فعلی است که نقض قوانین جزایی بوده و ضمانت اجرای کیفری به دنبال دارد. پاسخ دهی به جرایم و تخلفات بورسی به الگوی اقتصادی دولت‌ها وابسته است.

ضمانت اجرا کیفری و فراقیفری در بخش خصوصی و تعاونی

با بررسی قوانین موجود، شاغلین بخش خصوصی و تعاونی را می‌توان در چندین گروه طبقه بندی و تقسیم نمود:

الف) تجار که در ماده یک قانون تجارت تعریف شده اند^{۲۴}.

ب) شرکت‌های هفت گانه تجاری تعاونی که در ماده ۲۰ قانون تجارت اسامی آن‌ها ذکر شده و مربوط به حوزه فعالیت اشخاص حقوقی حقوق خصوصی است.^{۲۵}

ج) اشخاص حقیقی که در قالب مؤسسات خصوصی، حرفه ای مشغول به ارائه خدمات تخصصی و فنی به اشخاص حقیقی و حقوقی هستند.

د) اشخاص حقیقی که به عنوان کسبه (اصناف) در واحدهای کوچک و متوسط کسب و کار مشغول کار و فعالیت هستند و مشمول مقررات قانون و مقررات نظام صنفی می‌باشند.

قانون گذار در مقررات متفرقه سعی نموده که به جهت ساماندهی و حفظ نظم و انضباط شغلی در فعالیت‌های مختلف اقتصادی بخش خصوصی جرایم و مجازات‌هایی را برای این شاغلین در نظر بگیرد. در خصوص مدیران شرکت‌های تجاری مبنای اعمال این مجازات‌ها، قانون تجارت مصوب سال ۱۳۱۱ می‌باشد که عمده واکنش مقنن در بخش ۱۱ این قانون تحت عنوان مقررات جزایی در مواد ۲۴۳ الی ۲۶۹ پیش بینی شده است. بخش عمده ای از این مقررات جزایی شامل تشریفات اولیه ثبت و تشکیل شرکت‌های تجاری و بخش‌های دیگر مربوط به مواردی از قبیل الف) تقسیم منافع موهوم بین صاحبان سهام به استناد ترازنامه متروک و غیر واقع. ب) استفاده از اموال شرکت برخلاف منافع شرکت برای مقاصد شخصی. ج) عدم دعوت بازرسان به مجمع عمومی صاحبان سهام در موقع انتخابات بازرسان. د) صدور سهام جدید بدون مجوز ثبت افزایش سرمایه، عدم رعایت حق تقدم صاحبان سهام نسبت به پذیره نویسی و خرید سهام. ه) عدم رعایت حقوق دارندگان اوراق قرضه. و) پذیرش تحت بازرسی با وجود منع قانونی. ز) گزارش خلاف واقع توسط بازرسان شرکت و .. می‌باشد که مقنن عدم رعایت این مقررات را قابل مجازات دانسته و واکنش‌های جزایی از قبیل حبس، جزای نقدی برای آن پیش بینی کرده است.^{۲۶}

در خصوص ضمانت اجرای کیفری شرکت‌های تجاری و مؤسسات و موقوفات قابل توضیح است که تا قبل از تصویب قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲، قانون گذار به صورت پراکنده در مقررات متفرقه کیفری مانند قانون جرایم رایانه ای مصوب ۱۳۸۸، مجازاتی را برای شرکت‌های تجاری پیش بینی کرده بود لیکن در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ به صورت عام و

^{۲۴} . ماده ۱ قانون تجارت: تاجر کسی است که شغل معمولی خود را معاملات تجاری قرار بدهد.

^{۲۵} . ماده ۲۰ قانون تجارت: شرکت‌های تجاری بر هفت قسم است: ۱- شرکت سهامی ۲- شرکت با مسئولیت محدود ۳- شرکت تضامنی ۴- شرکت مختلط غیر سهامی ۵- شرکت مختلط سهامی ۶- شرکت نسبی ۷- شرکت تعاونی تولید و مصرف.

^{۲۶} . جلالی، حسین، سال ۱۳۹۰، سیاست جنایی ایران در اصل ۴۴ قانون اساسی، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی دانشکده حقوق دانشگاه شیراز، ص ۸۸.

نظامند برای اشخاص حقوقی و مدیران آن در ماده ۱۴۳ این قانون مسئولیت کیفری پیش بینی کرده است^{۲۷} که در ماده ۲۰ قانون مجازات سال ۱۳۹۲ مجازات‌های اشخاص حقوقی بدین شرح است " در صورتی که شخص حقوقی بر اساس این قانون مسئول شناخته شود با توجه به شدت جرم ارتكابی و نتایج زیان بار آن به یک یا دو مورد از موارد زیر محکوم می‌شود. انحلال شخصی حقوقی، مصادره کل اموال، ممنوعیت از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی به طور دائم یا حداکثر برای پنج سال، ممنوعیت از دعوت مجمع عمومی برای افزایش سرمایه به طور دائم یا حداکثر برای پنج سال، ممنوعیت از اصدار برخی از اسناد تجاری حداکثر برای مدت پنج سال. به همین ترتیب قانون گذار در مورد مشاغل آزاد حرفه ای خصوصی اعم از وکلای دادگستری، پزشکان دفاتر اسناد رسمی و کارشناس رسمی دادگستری جرایم و مجازات‌های کیفری و فراکیفری متعددی وضع نموده که در مطالب بعدی این فصل به آن اشاره می‌گردد.

اما در بخش مربوط به تجار و کسبه (اصناف) عمدتاً مقررات عمومی قانون مجازات اسلامی و قانون نظام صنفی مصوب سال ۱۳۵۹ با اصلاحیه‌های بعدی و قانون تعزیرات حکومتی حاکم است که در مطالب بعدی این فصل به آن خواهیم پرداخت، لیکن مجازات‌های مقرر در قانون نظام صنفی بخصوص در فصل دهم از مواد ۶۸ الی ۸۵ این قانون، واکنش‌های غیر کیفری متفاوتی از جمله نصب پارچه به عنوان محتکر، معرفی از طریق رسانه‌های گروهی، قطع سهمیه، فروش کالا توسط دولت، عرضه کالا به شرح رسمی، اعلام مراتب به وزارتخانه صنعت و معدن پیش بینی شده و مجازات‌های کیفری این اشخاص حقیقی شامل جزای نقدی، حبس، تعطیلی محل کار و لغو پروانه می‌باشد.^{۲۸}

نتیجه گیری

امروزه حق توسعه اقتصادی به عنوان یک ضرورت در سیاست گذاری دولت‌ها مورد توجه بوده و بنابراین وجود آن کمتر محل مناقشه است و بحث اصلی در اجرای مطلوب حق توسعه اقتصادی است. اما آنچه که مانع از اجرای مطلوب حق توسعه اقتصادی می‌گردد، دخالت حداکثری دولت در اقتصاد از طریق مقررات گذاری است. از این رو به دلیل تامین نشدن منافع بخش خصوصی شاهد حضور آنان در فرآیند توسعه اقتصادی نیستیم. این امر به دلیل کاستی‌ها و مشکلات در حوزه‌های مختلف اقتصادی است که مقررات زدایی می‌تواند با حذف یا کاهش مقررات مانع، در این حوزه‌ها از جمله تولیدات داخلی، فضای کسب و کار، سرمایه گذاری خارجی، اشتغال و دسترسی به بازار آزاد و خصوصی‌سازی اجرای مطلوب حق توسعه اقتصادی را تضمین نماید.

زیرا بسته به توسعه مدنی و اقتصادی هر کشور، قوانین و مقررات متفاوتی لازم است. به طور کلی دو نوع قانون داریم: قوانین ساده و شفاف که برای حفاظت از حقوق بشر، حفظ امنیت ملی، حفظ ایمنی عمومی، سلامت جامعه و ایجاد زمینه‌های مناسب برای رشد اقتصادی ضروری اند. از سوی دیگر قوانین بیزانسی (امپراطوری بیزانس) هستند که عمدتاً موجب گسترش فساد و جلوگیری از رشد و توسعه می‌شوند. هر کشوری در هر مرحله ای از توسعه که باشد به اصلاح قوانین نیاز دارد. قوانین

^{۲۷} . ماده ۱۴۳ قانون مجازات عمومی سال ۱۳۹۲ بیان می‌دارد: " در مسئولیت کیفری اصل بر مسئولیت شخص حقیقی است و شخص حقوقی در صورتی دارای مسئولیت کیفری است که نماینده قانون شخص حقوقی به نام یا در راستای منافع آن مرتکب جرمی شود. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی مانع مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی نیست. "

^{۲۸} . جلالی، حسین، سال ۱۳۹۰، سیاست جنایی ایران در اصل ۴۴ قانون اساسی، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی دانشکده حقوق دانشگاه شیراز، ص ۶۷.

زیاد از طرفی بستر ایجاد فساد را مهیا می‌کند و از طرف دیگر مانع پیشرفت اند. اگر شرکت‌های خصوصی مجبور شوند قوانین بی شماری را رعایت کنند بعید است سرمایه گذاری خود را افزایش دهند و شغل‌های جدید ایجاد کنند. از دیدگاه جهانی، میانه روی در مقررات گذاری مزیتی راهبردی به شمار می‌رود که سبب جذب سرمایه ی خارجی می‌شود. از نمونه‌های بارز کشور موفق در امر خصوصی‌سازی و مقررات زدایی از حوزه‌های فساد می‌توان به اصلاحات اقتصادی در کشور گرجستان در دهه اخیر اشاره نمود که قوانین متعدد مالیاتی، قوانین راهنمایی و رانندگی شامل قوانین ترافیکی و معاینات فنی خودرو قوانین گمرکی سبب گسترش فساد و عدم رونق و توسعه اقتصادی شده بود می‌توان نام برد که این کشور با انجام اصلاحات و مقررات زدایی و مقررات زدایی راهبردی از یک کشور ورشکسته اقتصادی به یک کشور توسعه یافته تبدیل شده است.^{۲۹} در بعد تقنینی در سال‌های گذشته، در سنوات گذشته تاکنون قوانین مختلفی از جمله قانون حداکثر تولید، قانون رفع موانع تولید، قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار، قانون تشویق و حمایت از سرمایه گذاری خارجی، قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل (۴۴) و قوانین پنج ساله توسعه با هدف تسهیل در صدور مجوزها و مقررات زدایی در جهت ایجاد شفافیت و کاهش فساد اقتصادی وضع گردیده و سعی در بهبود شرایط این حوزه‌ها داشته اند لیکن آمارها نشان از عدم موفقیت این تلاش‌ها داشته است.

منابع

۱. میرزایی منفرد، غلامعلی، ۱۳۹۲، تحلیل جرم سوء استفاده از اطلاعات نهایی در بازار اوراق بهادار، مجله آموزه‌های حقوق کیفری، دوره جدید، شماره ۵.
۲. کوشا، جعفر، دهقانی سانچ، محمدرضا، زمستان ۹۶، سیاست جنایی در جرایم اقتصادی، مجله علمی و تخصصی دانش حقوق و مالیه، سال اول، شماره ۲.
۳. کوشا، جعفر، ۱۳۹۶، سیاست جنایی در جرایم اقتصادی، مجله دانش حقوق و ماهیت.
۴. ابریشمی، حمید؛ هادیان، محمد، ۱۳۸۳. رانت جویی و رشد اقتصادی. مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۶۷.
۵. خسروانی نژاد، محمدجواد، ۱۳۹۰. رانت از منظر حقوق جزا. پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شیراز.

---

^{۲۹} گیلاتوری، نیکا، (مترجمان: امیر حسین چیت ساز زاده، مهدی نادری، میثم یوسفی، اقتصاد در میدان، دگرگونی اقتصادی و اصلاح دولت در گرجستان ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۲، ص ۴۲.

۶. رهبر، فرهاد، سرگلزایی، مصطفی، سال ۹۰، بررسی اثرات خصوصی‌سازی بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه، کنفرانس بین‌المللی جهاد اقتصادی.
۷. ابوالفتح خالقی، زهرا صالح آبادی، زمستان ۱۳۹۴، مطالعه سرقت هویت در حقوق فدرال آمریکا با نگاهی اجتماعی به حقوق ایران، دوره ۳، شماره ۱۰۴.
۸. جاسوسی اقتصادی در حقوق کیفری ایران، فصلنامه تعالی حقوق، دوره جدید، شماره ۵.
۹. بنی نعیم، عیسی، وروایی، اکبر، تابستان ۱۳۹۷، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، دوره دهم، شماره دوم، صفحه ۶۲، (جستاری بر راهبردهای کنترل کیفری جرایم حوزه کسب و کار).
۱۰. بشر دوست، الهام، مزیدی شرف آبادی، علی، کافی، احسان، راهکارها و چالش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی در توسعه کسب و کار در کشور، دومین کنفرانس بین‌المللی حقوق و توسعه پایدار جامعه مدنی، دانشگاه آزاد یزد.
۱۱. رایجیان اصلی، مهران، ۱۳۸۱. تبیین استراتژی عقب‌نشینی یا تجدید دامنه مداخله حقوق جزا و جایگاه آن در ایران. مجله حقوقی و قضایی دادگستری.
۱۲. جعفری، مجتبی، ۱۳۹۵. کیفرزایی از جرایم کسب و کار، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۰، شماره ۹۴.
۱۳. حسینی، سید حسین، اسمعیل زاده، لیدا، سال ۹۳، فصل‌نامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال چهارم، شماره ۵۴.
۱۴. کوشکی، غلامحسین، علیزاده سرشت، نادر، نسال ۱۳۹۴، گاهی به قلمرو جرایم امنیتی در پرتو صلاحیت دادگاه انقلاب، نشریه پژوهش حقوق کیفری.
۱۵. زرشکی، محمد، سال ۹۵، مفهوم صلاحیت ویژه قانون‌گذار، محمد، کنفرانس ملی هزاره سوم و چهارم - دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
۱۶. گیلانوری، نیکا، (مترجمان: امیر حسین چیت ساز زاده، مهدی نادری، میثم یوسفی، اقتصاد در میدان، دگرگونی اقتصادی و اصلاح دولت در گرجستان ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۲).
۱۷. تیموری، جلال، صادقی، محمد، عسکرجانی، ابومحمد، پاییز ۱۳۹۹، درآمدی بر نقش مقررات زدایی در بهبود کیفیت اجرای حق توسعه، فصلنامه علمی مطالعات بین‌المللی پلیس، دوره یازدهم، شماره ۴۳.
۱۸. پوربافرانی، حسن، پاییز ۹۲، فصل‌نامه مجلس و راهبرد - باید و نبایدهای جرم‌انگاری در حقوق کیفری ایران، شماره ۷۵.
۱۹. آزمایش، سیدعلی، سال ۹۶، حق بر مجازات نشدن انسان، پایگاه آموزش و نشر الکترونیکی حقوق، دانشگاه علامه طباطبایی
۲۰. سبزواری نژاد، حجت، ۱۳۹۶. جایگاه اصل تناسب جرم و مجازات در حقوق کیفری ایران و انگلستان، دیدگاه‌های حقوق قضایی، دانشگاه آزاد.
۲۱. ملکی، علی، نوش آذر، محسن، کریمی، امیرحسین، سال ۱۴۰۰، مجله دانش حقوق و مالیه، چیستی جرایم پول شویی و اثرات اقتصادی آن بر نظام پولی و مالی، سال اول، جلد ۵، شماره ۲.
۲۲. انصاری مهبیاری، علیرضا، رئیسی، لیلا، تابستان ۱۳۹۷، دو فصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی، سال بیست و پنجم، شماره ۱۳، استانداردهای بین‌المللی حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی.
۲۳. شکوهی پویا، مرتضی، مالمیر، محمود، شادمان فر، محمدرضا، پاییز ۱۳۹۹، سیاست جنایی ایران در قبال جرایم کارکنان دولت، فصل‌نامه علمی کارآگاه، دوره ۱۴، شماره ۵۲.
۲۴. امامی، محمد، موسوی، سید نصراله، تابستان ۱۳۸۳، مبانی نظری مراجع شبه قضایی و جایگاه آن در حقوق ایران، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و یکم، شماره دوم.
۲۵. شهبازی نیا، مرتضی، غمامی، مجید، صدیقه، جوان، زمستان ۱۳۹۶، فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات و عدالت قضایی، دو فصل‌نامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۷۹ و ۸۰، ص ۱۲۲.

۲۶. دادخدایی، لیدا، سال ۸۹، مفهوم جرم اقتصادی و تحولات آن، فصل نامه تعالی حقوق، سال دوم، شماره یک.

27. Gholipour, ۲۰۰۲: ۶۷-۶۵. the Accused's Attire in the Process of Criminal Proceedings; the Opposition of Practice Vis-à-vis Principles , Volume 83, Issue 106, June 2019, PP 215-242.
28. Allen, D. W. (2008). The Evolution of Criminal Law and Police During the Pre- Modern Era. 10. Retrieved from [www. Sfu.ca/ allen / standard. Pdf](http://www.Sfu.ca/allen/standard.Pdf).
29. Bentham Jeremy, The utilitarian theory of punishment , from: crime and punishment, By: Gorr, Michael j, Harwood , Sterling , printed in U.S.A , Jones and Bartlett publishers, 1995.
30. Miceli, Thomas J (2008). The Economic Approach to Law by Thomas J. Miceli. P 2.
31. Brand & Price, 2000, Crime and Economics: An Introduction. P 1.
32. Becker, Gray S. (1968), "Crime and Punishment: An Economic Approach". Journal of Political Economy. Vol. 76, No. 2.